

NICULESCU

Încotro se îndreaptă lumea

Pascal Lamy
Nicole Gnesotto
împreună cu Jean-Michel Baer

Pascal LAMY
Nicole GNESOTTO
împreună cu JEAN-MICHEL BAER

Încotro se îndreaptă lumea?

Traducere: Alina Ciulacu

NICULESCU

Descrierea CIP este disponibilă
la Biblioteca Națională a României

© Odile Jacob, 2017

Titlu original: *Où va le monde?*
par Pascal Lamy et Nicole Gnesotto avec Jean-Michel Baer

© Editura NICULESCU, 2018

Bd. Regiei 6D, 060204 – București, România
Telefon: 021 312 97 82; Fax: 021 312 97 83
E-mail: editura@niculescu.ro
Internet: www.niculescu.ro

Comenzi online: www.niculescu.ro

Comenzi e-mail: vanzari@niculescu.ro

Comenzi telefonice: 0724 505 385, 021 312 97 82

Redactor: Carmen-Isabela Vasile

Tehnoredactor: Dragoș Dumitrescu

Coperta: Carmen Lucaci

Tipărit la Tipografia REAL

ISBN 978-606-38-0187-7

Toate drepturile rezervate. Nicio parte a acestei cărți nu poate fi reprodusă sau transmisă sub nicio formă și prin niciun mijloc, electronic sau mecanic, inclusiv prin fotocopiere, înregistrare sau prin orice sistem de stocare și accesare a datelor, fără permisiunea Editurii NICULESCU.

Orice nerespectare a acestor prevederi conduce în mod automat la răspunderea penală față de legile naționale și internaționale privind proprietatea intelectuală.

Editura NICULESCU este partener și distribuitor oficial **OXFORD UNIVERSITY PRESS** în România.

E-mail: oxford@niculescu.ro; Internet: www.oxford-niculescu.ro

INTRODUCERE

Nimic nu mai merge cum trebuie

Nimic nu mai merge cum trebuie. Spre orice parte a lumii ți-ai îndrepta atenția, ești cuprins de aceeași senzație de stupefacție și de incertitudine. Donald Trump, cel mai lipsit de moderație și cel mai atipic dintre miliardarii americani, a fost ales președinte al Statelor Unite pe 9 noiembrie 2016, contrazicând toate previziunile sondajelor și toate analizele „experților”. La scara mondială, 1% din populația lumii deține tot atât de multă bogăție ca restul de 99%. În mai puțin de doi ani, gruparea Statului Islamic (ISIS) a devenit cea mai puternică organizație teroristă din lume, cu un buget militar de 3 miliarde de dolari. Mai mult de 1 milion de refugiați au intrat pe teritoriul european în 2015, iar numărul lor s-ar putea dubla în următorii ani. Niciuna dintre țările Europei nu a reușit să atingă din nou nivelul de creștere economică de dinaintea crizei din 2008: se retrasează frontierele, se ridică ziduri și garduri de sârmă ghimpată, partidele de orientare populistă sau de extremă dreapta cunosc un reviriment spectaculos, ajungând chiar la guvernare în țări precum Polonia sau Ungaria. În ceea ce

privește Regatul Unit, acesta a îndrăznit să facă pasul istoric al retragerii din Uniunea Europeană. Dacă ar fi să ținem socoteala catastrofelor înfăptuite sau anunțate, am alcătui o listă lungă.

Cu alte cuvinte, peste tot domnește dezordinea: lumea noastră se destramă, reperele se învălmășesc, un sentiment de confuzie colectivă plutește în conștiințele europene. O dublă deziluzie afectează simultan cei doi piloni pe care se sprijină, de un sfert de veac, acțiunea noastră colectivă: mondializarea economică, pe de o parte, și construirea Europei, pe de alta. Să încercăm mai întâi să evaluăm situația.

Mondializarea: istoria unei deziluzii

Să ne amintim extraordinara răsturnare de situație survenită la sfârșitul anilor 1980 și începutul anilor 1990: într-un răstimp de câteva luni, URSS și comunismul se prăbușesc, iar China trece la economia de piață. Aceste două revoluții istorice aveau să schimbe fața lumii. Ceea ce ni se părea familiar și de neschimbat se estompează: Războiul Rece, la umbra disuadării nucleare, divizarea Europei și a Germaniei, lupta împotriva totalitarismului comunist, mica Europă a celor douăsprezece state caracterizate de coeziune și prosperitate, întârzierea și sărăcia din „lumea a treia”, dominația Statelor Unite și supremația Occidentului, toate acestea se dezintegrează treptat, odată cu apariția noii lumi mondializate. Încă de la sfârșitul anilor 1980, mondializarea devine fundamentul, cadrul, orizontul tuturor relațiilor umane. Ea dă naștere unei lumi complexe, instabile, e adevărat, dificil de înțeles, dar o lume în care bunăstarea se generalizează, sărăcia scade, ceea ce determină emergența unor noi mari puteri, până atunci ne semnificative. O lume favorabilă unor revoluții tehnologice uluitoare, o lume în care

matematica financiară, internetul, rețelele sociale devin factorii esențiali ai noilor dinamici de creștere și de influență.

Mondializarea structurează. Ea șochează, distruge uneori echilibrul vechilor societăți occidentale, eludează regulile tradiționale, dar devine fundamentul sistemului internațional. Însăși geopolitica, altfel spus, raporturile de forță și ierarhia puterilor în lume, este supusă influenței acesteia: în mare parte, ea ajunge să fie secundară, marginală, în raport cu uriașul val de efervescență economică și comercială care începe să structureze lumea.

Dar această mondializare, la rândul ei, nu se poate sustrage Istoriei. Prima fază, cunoscută drept „mondializarea fericită”¹ (1985-2010), însumează trei dinamici pe care se întemeiază tot atâtea uriașe speranțe: o prosperitate fără limite, o extindere a democrației la scară mondială, o securitate globală asigurată de ONU și de puterea binevoitoare a Statelor Unite. A fost o epocă dominată de teoria piețelor perfecte și de convingerea că prosperitatea și creșterea economică înregistrate la nivel mondial aveau să fie pe viitor garantate pe termen lung de progresele mondializării. Ratele de creștere fabuloase ale țărilor zise emergente deschideau perspective extraordinare pentru comerțul mondial și pentru accesul companiilor occidentale la aceste noi piețe.

Este perioada în care unii credeau, împreună cu Francis Fukuyama, în „Sfârșitul istoriei”², pe o planetă devenită „plată”³,

¹ Sintagma a fost mult folosită, dar ea a fost inițial titlul unei lucrări a lui Alain Minc, apărută la Pocket în 1999.

² Francis Fukuyama, „The end of history and the last man”, în *The National Interest*, 1989; în traducere românească, *Sfârșitul istoriei și ultimul om*, Editura Paideia, 1994.

³ Thomas Friedman, *The World is Flat, Farrar, Straus and Giroux*, 2005; în limba română: *Pământul este plat. Scurtă istorie a secolului XXI*, Editura Polirom, 2007.

asemenea unui teren de joc pacificat de „le doux commerce”¹ și de tehnologiile informației: dat fiind că întreaga lume a trecut la economia liberală de piață, că a apărut, la nivel mondial, o clasă mijlocie formată din mai multe sute de milioane de persoane, iar Internetul a unificat lumea prin comunicarea instantanee, această îmbogățire la scară planetară nu avea cum să nu ducă la democrație. Înfruntările ideologice aparțineau trecutului, iar dacă unii gânditori, precum Samuel Huntington, încercau să întrezărească „ciocniri ale civilizațiilor”² potențial conflictuale, toți occidentalii considerau că acestea nu sunt decât speculații universitare deplasate. În ceea ce privește Statele Unite, dispariția inamicului sovietic le-a lăsat în poziția de singură superputere, dar una democratică: George Bush tatăl avea în vedere apariția unei „noi ordini mondiale”, iar comunitatea internațională, unificată pentru prima dată după cel de-Al Doilea Război Mondial, pornea, într-un deplin consens, să apere Kuweitul atacat de Saddam Hussein în 1991. Învingător fără să întâmpine rezistență al celui de „Al Treilea Război Mondial”, în care se confruntase, vreme de cincizeci de ani, cu totalitarismul sovietic, Occidentul părea să domine lumea, sub aripa tutelară a unei Americi puternice, eficiente, pacificatoare, binevoitoare și deci dezirabilă, până la urmă.

Or, începând din 2001 – anul în care s-au produs atacurile asupra World Trade Center –, dinamicele pierd din avânt. Se instalează progresiv un soi de *mondializare dureroasă*. Speranțele de odinioară se preschimbă în tot atâtea iluzii: economică, democratică, strategică. Începând cu 2007, severitatea crizei

¹ Idee potrivit căreia, în cadrul relațiilor comerciale, amabilitatea, spiritul civic și loialitatea sunt rezultatul urmării propriului interes. (*n. trad.*)

² Samuel P. Huntington, *Ciocnirea civilizațiilor și refacerea ordinii mondiale*, Editura Antet, 2007.

economice și financiare destabilizează vechile democrații occidentale, care descoperă astfel că o creștere economică și o prosperitate nelimitate nu sunt neapărat garantate. Mondializarea se dezvoltă în toată complexitatea ei: nu e nici globală, nici mondială. Ea nu privește toate țările lumii, nu îmbogățește toate categoriile sociale în țările dezvoltate. Dacă e adevărat că mondializarea sporește considerabil bogăția mondială, ea adâncește și mai mult disparitățile dintre posesorii de avuție din diverse națiuni. Democrația nu mai garantează omenirii un viitor luminos: criza din Georgia, din 2008, creșterea puterii autoritare a lui Vladimir Putin, eșecul revoluțiilor din țările arabe, în 2011, sunt tot atâtea evenimente care răstoarnă ecuația politică la nivel mondial. În privința Statelor Unite, ele nu mai sunt hegemonul binevoitor pe care ni-l doream, ci au devenit o putere potențial periculoasă: cu Bush, fiul, președinte, entuziasmați de toată puterea concentrată în mâinile lor și de credința la fel de exaltată în caracterul excepțional al democrației americane, neoconservatorii americani pun la cale, în 2003, un război în Irak, care avea să distrugă echilibrul statornicit între sunniții și șiiții din acea regiune, să producă o renaștere a ambițiilor unei puteri iraniene potențial nucleare, să hrănească ura feroce împotriva Occidentului a islamiștilor integriști și să distrugă pe termen lung sistemul de securitate și așa precar din Orientul Mijlociu.

Și mai de curând, mondializarea pare a fi intrat într-o a treia fază, mai complexă decât cele anterioare, un fel de *mondializare a crizelor și a neputinței* în același timp. Din 2014, în timp ce, în Occident, creșterea economică se reinstalează într-o manieră inegală – certă în America, mai puțin sigură în Europa –, ea încetinește, dimpotrivă, în țările emergente, Brazilia, Argentina, Africa de Sud și mai ales China, chiar dacă aceste țări continuă

CAPITOLUL 1

Actorii

Statele Unite ale Americii

JEAN-MICHEL BAER: Vă propun să deschidem acest dialog cu cea mai mare dintre incertitudini: Statele Unite, care până acum reprezentau un exemplu de articulare coerentă între geopolitică și geoeconomie. Sunt în continuare prima putere economică, creuzetul tehnologiei, prima putere militară, cu 50% din cheltuielile globale din domeniul militar și aproximativ 800 de baze militare instalate prin toată lumea. Inițiativele americane (războiul din Irak), crizele (*subprimes*) au destabilizat lumea și în special Europa și Orientul Mijlociu. Intervenționismului orb al lui Bush i-a urmat, sub Obama, o oarecare dezangajare. Și, în special, odată cu alegerea lui Donald Trump, Statele Unite devin o sursă de întrebări și de mare îngrijorare. Imprevizibilitatea și intențiile lor sporesc instabilitatea unei lumi devenite nesigură. Să fie începutul unei noi ere, în care replierea și interesul egoist al națiunilor vor avea prioritate în raport cu deschiderea, cooperarea, schimburile?

NICOLE GNESOTTO: Statele Unite sunt dovada că economia performantă și modernă nu oferă protecție față de irațional. În două rânduri, America s-a aruncat cu capul înainte în aventuri, externe ori interne, pe care o raționalitate elementară le-ar face cu neputință de imaginat. Prima experiență datează încă din epoca George Bush jr., care dovedește că nici măcar democrațiile cele mai prospere și mai mondializate nu sunt scutite de nebunia pasiunilor, inclusiv de voința nemăsurată de putere. Desigur, atacul terorist suferit de Statele Unite în 2001 a produs un traumatism național major. Dar reacțiile americane disproporționate din timpul celor două mandate ale lui George Bush, adică un întreg deceniu, depășesc cu mult limitele rezonabilului. Atacarea Irakului, militarizarea excesivă a politicii externe americane, autorizarea torturii, brutalitatea în raporturile cu aliații europeni au avut ca efect nu numai distrugerea de durată a echilibrului din regiunea irako-siriană, ci și deteriorarea serioasă a imaginii de democrație binevoitoare presupusă a fi menirea Americii. Și atunci când izbucnește criza subprime, în 2007, Statele Unite au o dublă responsabilitate în dezordinea care domnește în lume, ca putere financiară și ca putere militară, responsabilitate care va influența percepția internațională.

Cea de-a doua experiență perturbă politica internă a Statelor Unite: alegerea lui Donald Trump, în noiembrie 2016, a infirmat toate așteptările și previziunile.

PASCAL LAMY: Criza subprime este tipică pentru excesele de dereglementare într-unul dintre poliile majore ai unei industrii financiare care era, probabil, cea mai globalizată dintre toate. Dar vinovată nu este mondializarea, și nici deschiderea schimburilor comerciale. Dovadă că nicio explozie similară nu s-a produs în Canada, a cărei economie este strâns legată de cea

americană. În Canada, reglementarea era corectă. În Statele Unite, nu. Administrația Bush nu este, de altfel, singura responsabilă, pentru că principalele erori prudentiale datează din epoca Bill Clinton. Greșeala aparține geoeconomiei sau geopoliticii? În calitate de fost expert al președintelui Comisiei Europene, Jacques Delors, la G7, apoi G8, vreme de zece ani, între 1985 și 1994, răspunsul meu este fără echivoc: este voința politică a Statelor Unite și a Marii Britanii de a prezerva, în numele virtuților inovației financiare, poziția de lider a New Yorkului și a Londrei, care a zădărnicit orice încercare serioasă de reglementare pe care o cereau totuși Franța, Germania, Canada și chiar Japonia. Grozav exemplu de efecte nefaste pe care geopolitica le are asupra geoeconomiei!

J.-M.B.: Alegerea lui Trump apare ca o „replică” a seismului pe care l-a reprezentat această criză și care a ruinat sau a sărăcit zeci de milioane de americani. Criză pentru care Statele Unite sunt principalul responsabil, dar pe care ele o pun în cărucia mondializării. Ar trebui oare să tragem concluzia că Statele Unite vor întoarce spatele restului lumii?

N.G.: Alegerea lui Donald Trump, această a doua experiență despre care am vorbit în Introducere, nu este nimic altceva decât revanșa politicului asupra raționalității economice. Majoritatea alegătorilor au spus nu sistemului tradițional, în timp ce creșterea economică reîncepuse totuși de doi ani în Statele Unite, iar rata șomajului scăzuse foarte mult: 4,6% din populație. Această alegere ilustrează de fapt paradoxul cel mai distructiv al mondializării: forța schimburilor economice crește nivelul de bogăție în lume și mai ales în Statele Unite, dar explozia inegalităților sociale în interiorul statelor joacă rolul unei forțe de dezintegrare violentă a societăților. Aproape 50%

din americani considerau, în mai 2016, că integrarea Americii în economia mondială e un lucru rău, pentru că duce la scăderea salariilor și pierderea locurilor de muncă; 50% din populația americană a sărăcit, într-adevăr, odată cu criza, fără a mai atinge nivelul veniturilor din 2007. Pentru democrație, în această dinamică de fragmentare socială și de refuz al mondializării există un risc major, cu care se confruntă deopotrivă majoritatea țărilor europene. Și cum poate fi America liderul unei mondializări pe care americanii înșiși o contestă? Poate ea rămâne o putere pe plan extern, câtă vreme pe plan intern este divizată, ba chiar destabilizată?

P.L.: După părerea mea, Statele Unite vor rămâne, în deceniile următoare, principala putere a lumii, pentru că asociază un maximum de potențial economic cu un maximum de putere diplomatică și militară. Dolarul și Pentagonul. Puse în serviciul cărei ambiții? Fericirea, așa cum visau părinții fondatori inspirați de Iluminism? Exclusiv interesele economice și geopolitice ale SUA? De mai bine de două secole, poporul american a dat variate răspunsuri.

Trebuie să recunoaștem meritul lui Barack Obama de a fi încercat să dea răspunsuri la această întrebare, pacificând totodată propria țară și diverse teatre mondiale: extinderea sistemului de asigurări de sănătate pentru a acoperi fisurile unei protecții sociale care corectează mult prea puțin inegalitățile pe care le provoacă flexibilitatea economiei, o atitudine inițial mai puțin agresivă și mai cooperantă cu China și Rusia, un pivot asiatic unificator.

J.-M.B.: Ce lecție trebuie să învețe de aici restul lumii și Europa?

N.G.: Alegerea lui Donald Trump reînnoiește complet o anumită stare a lumii și a certitudinilor noastre tradiționale.

Alegătorii americani s-au jucat de-a un fel de Mai '68 pe dos. Mai '68 a fost o revoluție a tinerilor, mai curând de stânga, pe cale de a se îmbogăți, grație celor „treizeci de ani glorioși” sau echivalentului lor american. Alegerea lui Donald Trump este rezultatul opțiunii unei populații mai degrabă în vârstă, albe, de dreapta, pe cale sau temându-se să nu sărăcească. Votul americanilor lansează un mesaj către toate bogatele și vechile democrații europene: cetățenii nu mai acceptă o mondializare scăpată de sub control și o democrație fără popor. Ei refuză la grămadă neputința elitelor de a domina logicile financiare sau comerciale mondiale, precum și ignoranța și chiar desconsiderarea pe care acestea le manifestă față de angoasele și suferințele celor de la bază. Chiar despre o revoluție este vorba: scopul nu este să cadă capete; scopul este răsturnarea sistemului, oprirea firului unei istorii care nu mai funcționează. În Europa, aceste ingrediente există deja. Dar faptul că cea mai mare democrație a lumii îndrăznește să facă pasul înspre un vot într-o atât de mare măsură contestatar o să-i dezinhibe pe mulți. Alegerea lui Trump este într-un fel un semnal că totul este cu putință, totul este permis, chiar și răul maxim.

P.L.: Da, este o revoluție. Nu a „poporului” împotriva „mondializării”, așa cum spui tu, ci împotriva nedreptății resimțite de o parte a clasei de mijloc americane, ale cărei venituri au stagnat. Așa cum s-a întâmplat în secolul al XIX-lea, atunci când s-a revoltat proletariatul. Într-o țară în care capitalismul de piață se bucură de mai multă libertate decât în altă parte, unde fiecare se presupune că are șansa de a realiza visul american, și cu atât mai rău pentru cei care nu reușesc! O revoluție socială, așa cum le place progresiștilor, care caută o alternativă la capitalism. Cu excepția faptului că resentimentul economic se

conjugă cu valori reacționare, identitare, cu apeluri la întoarcere către trecut, la credințe care reapar din negura anilor. Un fel de revoluție „națională”, așa cum se spunea în Franța anilor 1940. Ar fi ciudat ca Donald Trump, care se proclamă alesul celor „lăsați de izbeliște”, să le reducă și puținul de securitate socială la care au acum dreptul. Europa este și ea, bineînțeles, amenințată de șocuri similare. Mă gândesc (ar trebui oare să spun sper?) că acestea vor fi ceva mai ușoare, din două motive. Mai întâi, pentru că aici inegalitățile sunt mai puțin adânci, deoarece sunt mai puțin bine tolerate. Măsurată la nivelul veniturilor sau al patrimoniului, bogăția este de două ori mai puțin concentrată. Europa redistribuie cu mult mai multă bogăție produsă decât Statele Unite prin intermediul fiscalității, al sistemelor sociale, al cheltuielilor publice (48% față de 38% în 2015). Apoi, deoarece cultura europeană este mult mai obișnuită cu diversitatea, violența e mai puțin prețuită, problemele rasiale mai puțin acute. Pe scurt, societatea europeană este în mai mică măsură scindată și mai puțin inflamabilă.

Mai adaug o trăsătură care reiese în mod izbitor din harta electoratului lui Donald Trump și a celui al lui Hillary Clinton: regiunile de coastă au fost pro-Clinton, zonele interioare, pro-Trump. Prin comparație, Europa are, proporțional cu suprafața ei, mult mai multe zone de coastă, adesea extrem de sinuoase. Acestea facilitează schimburile, comerțul, aventurile, schimbarea, mobilitatea, lumea de mâine mai curând decât pe cea de ieri. Geografia influențează geoeconomia, care influențează geopolitica?

J.-M.B.: Geopolitica lui Obama nu era limpede, cea a lui Trump se anunță complet haotică.

două amenințări nu sunt, de altfel, fără legătură între ele. Rivalitatea se cristalizează mai cu seamă în Cașmir, al cărui control permite totodată deținerea controlului asupra bazinului Indului, altfel spus, accesul la alimentarea cu apă potabilă al celor două țări.

Rusia

JEAN-MICHEL BAER: După China, campioană a geoeconomiei, și India, vă propun să ne îndreptăm atenția către Rusia, care pare a fi angajată în urmărirea înflăcărată a măreției și a puterii sale politice de odinioară, indiferent de prețul economic implicat. De aici antagonismele, conflictele, directe sau prin aliați interpuși, dintre Rusia pe de o parte, Uniunea Europeană și Statele Unite, de cealaltă parte. Toate acestea nu exprimă absolut deloc o evoluție către relații internaționale mai liniștite, în slujba unei dezvoltări economice mondiale concertate și a unui beneficiu reciproc.

PASCAL LAMY: Cu siguranță, numai că Rusia este cel mai limpede caz de reviriment geopolitic al unei puteri din ultimii cincisprezece ani. Între discuțiile pe care le-am purtat cu Vladimir Putin în anii 2000 și situația actuală, contrastul este flagrant, aproape total. În acea vreme, se punea problema edificării unui amplu spațiu economic al liberului schimb între Europa și Rusia. Spațiu care trebuia să vadă lumina zilei în urma aderării Rusiei la OMC, prevăzută pentru 2005-2006. Aceste discuții erau conduse de către Putin, Alexei Kudrin, ministrul Finanțelor, Herman Gref, ministrul Economiei, în spirit de cooperare și cu convingerea împărtășită că dezvoltarea relațiilor economice și a schimburilor comerciale ar duce la stabilizarea relațiilor geopolitice și ar reduce potențialele tensiuni. De altfel,

o abordare cât se poate de europeană. Una dintre mizele de la acea vreme era ratificarea de către Rusia a protocolului de la Kyoto asupra încălzirii climatice. Iar Rusia l-a semnat la scurtă vreme după poziția europenilor și a altor semnatari, înainte de a se delimita parțial de acest protocol, șapte sau opt ani mai târziu. Imaginea este astăzi total diferită: o geopolitică în care primează forța și violența (Georgia, Ucraina, Crimeea, Siria), iar „sanctiunile economice” se substituie cooperării. O geopolitică bazată pe o viziune mondială potrivit căreia Occidentul în declin și decadent nu mai este în măsură să apere valorile creștinismului, acest rol revenindu-i de acum înainte Rusiei, cu condiția ca aceasta să redevină marea și puternica Rusie. O geopolitică ce privește ca pe o amenințare orice tentativă de democrație pe model occidental în imediata sa vecinătate.

NICOLE GNESOTTO: Rusia înseamnă întoarcerea geopoliticii în stare pură. Convingerea că interesele strategice și politice ale puterii ruse trec înaintea oricăror alte considerente, comerciale, financiare, economice. La fel ca înainte, când URSS își apăra statutul de mare putere în perioada Războiului Rece, care o opunea democrațiilor occidentale. De altfel, ceea ce încearcă Vladimir Putin să resusciteze este un nou război rece. Rusia lui Putin înseamnă, într-adevăr, revenirea la o viziune conflictuală asupra lumii, în care confruntarea primează în raport cu cooperarea, iar Statul și puterea forței, în raport cu logica piețelor. Puțin contează necesitățile unei modernizări economice, puțin contează exigențele unui comerț energetic indispensabil finanțelor publice: Putin a trasat liniile roșii ale inacceptabilului. Ucraina nu va deveni așadar membră a Uniunii Europene, Georgia nu va face parte din NATO, americanii nu vor avea baze militare avansate pe teritoriile fostei

Uniuni Sovietice, conflictele din Orientul Mijlociu nu se vor rezolva fără acordul Rusiei etc. Și cu atât mai rău dacă poporul rus are de suferit.

J.-M.B.: Cum s-a trecut de la cooperare la confruntare? De ce o țară importantă pentru mondializare, pentru stabilitatea politică și care era dispusă să se integreze în jocul economic mondial este posibil ca acum să fie pe cale de a ieși din acest joc? De ce această viziune și această atitudine sistematic conflictuale?

N.G.: În mintea lui Vladimir Putin, această viziune conflictuală asupra lumii le aparține întâi de toate occidentalilor, cărora el le reproșează o politică sistematică de umilire a Rusiei începând cu 1990. Noi câștigaserăm, istoria juca de partea noastră, Rusia nu mai avea decât să se supună exigențelor economiei de piață, democratizării relațiilor internaționale, pe scurt, democratizării politice. Acesta este principalul reproș al lui Putin: Statele Unite ar fi pus în practică o politică de umilire a Rusiei, de destabilizare disimulată a restului imperiului, inclusiv în fosta Iugoslavie, cu războiul din Kosovo, un refuz sistematic al diferenței rusești în beneficiul pretensei universalități a valorilor occidentale. În ceea ce-i privește pe europeni, aceștia ar fi urmat, ca întotdeauna, mainstreamul diplomatic american, adăugându-i multă ignoranță, chiar indiferență, și tratând Rusia ca pe o variabilă devenită neglijabilă a continentului european care nu ar avea de ales decât să accepte triumful modelului occidental. A vorbi despre un complot al Occidentului cu scopul de a slăbi și mai mult Rusia postsovietică și de a da cale liberă puterii americane ar fi fără nicio îndoială exagerat. Dar a spune că aceste încercări sau aceste atitudini triumfaliste nu au fost niciodată prezente în politicile occidentale ar fi la fel de abuziv.

P.L.: Mi se pare cât se poate de clar că Uniunea Europeană a ratat o ocazie istorică. S-au comis stângăcii care au antrenat neînțelegeri grave. În contextul în care mai mulți noi membri ai Uniunii Europene voiau într-un fel să regleze conturile cu foștii lor colonizatori, nu s-a făcut practic nimic în vederea unei veritabile asocieri a Rusiei la politica de vecinătate pe care Uniunea Europeană intenționa să o pună în practică, pentru a-i demonstra că această politică nu era expresia unor intenții expansioniste. Uniunea Europeană nu este un superstat, lucru pe care rușii au uneori dificultăți în a-l înțelege.

N.G.: În planul securității, Putin nu poate afirma că occidentalii au trădat promisiunile făcute Rusiei. Fusese convenit – și aceasta era una dintre condițiile pentru aderarea Germaniei reunificate la NATO – ca forțele americane să nu staționeze în permanență în teritoriile ex-sovietice. Lucru care a fost respectat. La fel, Barak Obama a modificat consistent, în 2009, proiectul de instalare a stațiilor radar și a bazelor scutului antirachetă în Cehia și Polonia, proiect ce stârnise furia Moscovei. Dar dacă, în linii mari, Occidentul și-a respectat angajamentul, nu se poate afirma că interesele de securitate legitime ale partenerului rus au fost întotdeauna luate în considerare: în criza ucraineană, de exemplu, europenii nu au ținut seama de faptul că puteau fi atinse interesele Moscovei, fiind mai ales vorba de flota rusă de la Sevastopol, în momentul redactării acordului de parteneriat cu Ucraina, în 2013.

J.-M.B.: Politica de putere a Rusiei se poate dezvolta fără a fi susținută de resursele necesare? Or, economia rusească este în derapaj, criza s-a instalat. Această situație nu va determina oare Rusia să-și modereze veleitățile și să adopte poziții ceva mai conciliante?

P.L.: Rusia este cel mai clar caz de contradicție între geoeconomie și geopolitică. După părerea mea, ea nu dispune – și nici nu va dispune prea curând – de mijloacele necesare ambițiilor sale politice internaționale. Rusia alunecă înspre clubul perdanților globalizării economice. Economia ei e în recesiune, renta energetică și minieră, care reprezenta 50% din veniturile bugetare, s-a prăbușit. Apărarea absoarbe 4% din PIB, un procent de două ori mai mare decât cel al Franței. Populația scade, corupția este generalizată, sancțiunile impuse de Statele Unite și de Uniunea Europeană sunt apăsătoare. Rubla și-a diminuat valoarea cu 40% în doi ani, ceea ce a dus la creșterea inflației (13%) și a pauperizării. Singurul punct pozitiv: nivelul scăzut de îndatorare (20% din PIB), dar care poate fi și consecința dificultății de a găsi finanțări în străinătate ori a nivelului scăzut de investiții, din cauza scurgerilor de capital.

N.G.: Aș vrea să amintesc că popularitatea lui Putin se bazează în mare parte pe excelența performanțelor economice ale Rusiei din timpul primelor sale mandate. El a reușit să redreseze o țară răvășită ca urmare a prăbușirii URSS. În timp ce producția a scăzut cu 40% în 1991, Rusia a înregistrat, mai ales datorită rentei energetice, rate de creștere în medie de 7% în intervalul 1999-2008, cu o reducere a șomajului și o creștere uriașă a rezervelor valutare (550 de miliarde în 2012). Putin a profitat de acest „deceniu de aur” pentru a reda încredere poporului, a reafirma mândria națională în fața occidentalilor, a reconstrui o armată modernizată eficientă, așa cum s-a putut vedea în Siria. Cu alte cuvinte, orice ai spune, dragă Pascal, creșterea economică de la începutul anilor 2000 a alimentat mai curând naționalismul și pulsunile revanșarde decât cooperarea și dorința de integrare.

J.-M.B.: Sunteți de acord că bazele economice ale voinței de putere politică a Rusiei se fisurează, dar considerați totodată că această voință poate, cu toate acestea, continua să se afirme. Pentru cât timp și cu ce preț?

P.L.: În ciuda unei tradiții autocratice care face ca opinia publică din Rusia să fie mai flexibilă față de o performanță economică mediocră, rămâne pentru Putin riscul unei pierderi de legitimitate. Cum trebuie răspuns la acest risc? Printr-o metodă la fel de veche ca însăși politica: naționalismul de compensație. Identificând o amenințare externă, întreținând-o, adoptând poziții antagoniste. Față de Statele Unite, desigur, dar și față de o Europă care va fi socotită „vasalizată”. Adversarii, ba chiar inamicii din partea occidentală sunt structural indispensabili, fără a se ajunge totuși la un nivel de conflict prea ridicat. Continuarea unor conflicte de joasă intensitate, căutate și întreținute de Rusia, este așadar probabilă. Nu e mai puțin adevărat că, prin această abordare, Rusia are o înrâurire limitată: piețele care îi rămân din fosta URSS, Orientul Mijlociu (veche tradiție intervenționistă). Trebuie subliniată însă prudența chinezilor sau faptul că nici Kazahstanul, nici Belarusul nu s-au asociat contrasanctiunilor rusești la adresa Statelor Unite și a Europei. Desigur, Rusia este una dintre țările BRICS, dar acest pretins „parteneriat” rămâne un concept fără conținut și nu acoperă decât foarte puțin realitatea palpabilă, în ciuda câtorva manifestări simbolice.

N.G.: Criza economică actuală îl va conduce oare pe Putin înspre o mai mare flexibilitate? Da, dacă Occidentul vede în asta ocazia de a reintegra Rusia în joc, și nu de a o slăbi și mai mult. Dar, atenție, cu Putin, marja de manevră este îngustă, căci linia roșie este ideologică, deci de netrecut. Ceea ce motivează

Cuprins

Introducere. Nimic nu mai merge cum trebuie 7

Prima parte

O LUME ÎN PLINĂ TRANSFORMARE

Capitolul 1

Revenirea forței 25

Capitolul 2

Turbulențele mării transformări 40

Partea a doua

LUMEA PE DOUĂ VOCI ȘI ȘAISPREZECE VARIAȚIUNI

Capitolul 1

Actorii..... 63

Capitolul 2

Mizele..... 111

Partea a treia

EUROPA ȘI PROVOCĂRILE LUMII

Capitolul 1

Cum s-a ajuns aici? 177

Capitolul 2

Sensul și narativul194

Capitolul 3

Norma și forța: noul contract european.....208

Concluzii233